

Na ivakamacala ni dinau

palmscheme.gov.au

Eso na gauna e sega vei iko na ilavo mo volia kina na ka o gadreva. O nanuma de na yaga na dinau mai na baqe se talevoni se kad (credit card), ia e rawa ni qai vakavu leqa. Nida dinau meda volia e dua na ka e dau tini saulevu ga kina.

Qo na ivakamacala ni dinau, na ka meda qarauna, kei na kere veivuke nida lomalomarua.

Mo dau lomatarotaro:

Vacava meu maroroi ilavo ga meu volia na ka au gadreva, kua ni dre?

DUSIDUSI NI MANINITAKI ILAVO

- Tuva ilavo rawa qai kere dinau
- Me yadua ga na dinau
- Kere vakasala vua e dua o nuitaka qai sainsi
- Dikeva na kena tubu, kena isau, kei na ilavo me boko kina.

SABAYA NA SKEM (SCAM)

Qarauna na veidabui. So era lasutaka nira vakaillesilesi ni baqe se kabani ni dinau. Ia era via butakoci iko ga.

Era na:

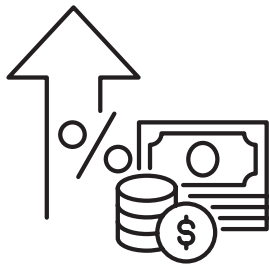
- sureti iko mo dinau
- kerea kemu itukutuku vuni.

Kua sara ni solia na kemu itukutuku vuni vua e dua o sega ni nuitaka. Vakadeitaka rawa vua e dua o nuitaka. Ke dua e qiri se imeli se teks mai na baqe, mo qiri ina baqe me macala kina se dinataki se sega.

Eso era via dabuitaki ira na vakavisa. Qarauna ke:

- sega ni matata na ivakamacala
- cikevi iko mo sainsi totolo
- levu na kena tubu
- kaya ni veitalia nio vakavisa.

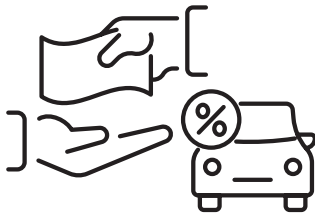

TUBU

Ke o dinau, ena lavaki na ikuri ni ilavo dinautaki, na tubu. E Ostrelia e yalani vakalawa na tubu. Kena lawa e kune ena veilawa (page) ni Investments Commission (ASIC) (asic.gov.au/for-consumers/loans-and-credit-cards/).

Ke dua e sivita na yalayala ni tubu qori, mo ripote sara ina ASIC (asic.gov.au/about-asic/contact-us/report-issue-to-asic/).

DINAU

Nida kere dinau ni voli motoka, eda sauma tale:

- na ilavo dinautaki
- kena tubu
- kena isau (fee).

Mo sausauma vakamacawa se vakavula. Eso era lavaka na tubu levu sara.

O na tini sauma na ilavo e sivia na levu ni dinau.

Nio via kere dinau ni motoka

Taro mada:

- vacava meu maroroi ilavo ga qai volia?
- e dau soli vakacakacaka na veiua?
- e yaga dina meu vakamotoka ena cakacaka se bula e veisiga?
- au na rawata na isau ni benisini, ripea, inisua, vakacavacava kei na sausaumi vakavula?

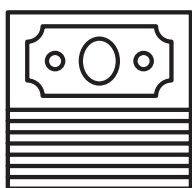
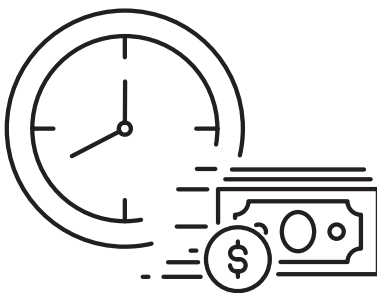
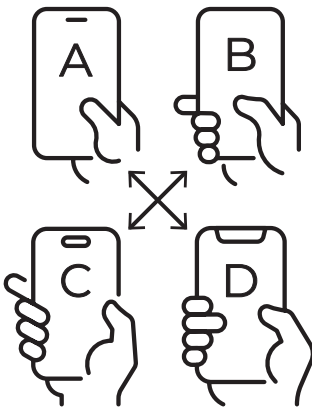
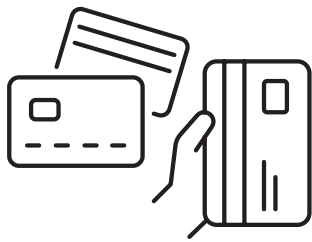

Vakalutu sausaumi

Noda vakalutu sausaumi e rawa nida:

- leqa vakailavo
- sosa vei ira na qiri mai na taroga noda sausaumi
- vakadredretaki noda lesu mai Ostrelia mai muri.

Ke o dinau ni voli motoka **e rawa ni tubu na kena isau ena 11% ina 16%** baleta ni voli vakadinu. Eso vei ira na soli dinau era lavaka na tubu levu vei ira na vakavisa.

KAD NI DINAU (CREDIT CARD)

Na kad qo e rawa kina na volivoli vakadinau. Ia na dinau qori me na saumi, me vaka ga na dinau kece.

Qarauna:

- ke o sega ni sauma taucoko e veivula, na baqe ena lavaka tale na tubu – rawa ni sivia na 20%
- sausaumi bera e rawa ni totogitaki
- rawa sara ni tubu na dinau.

Ke sega ni matata na icakacaka ni kad, kua ni vakayagataka.

Dau vakatataro rawa qai sainitaka. Raica na veilawa ni

Moneysmart (moneysmart.gov.au/credit-cards) mo vakasalataki ena digitaki kad.

TALEVONI VAKADINAU

Na kabani ni talevoni (Optus, Telstra, Vodafone kei na so tale) e dau volitaki talevoni vakadinau. Kena ibalebale mo sauma na talevoni kei na veiqaravi ena 12, 24 se 36 na vula.

Taro mada:

- cava na isoqoni ni kena isau ena konitaraki taucoko?
- au rawa ni bokoca na konitaraki keu suka koso i noda?
- au na sauma na ka kece keu gole?
- sa noqu vakadua na talevoni?

O na vakabula ilavo nio volia na talevoni saulailai (basic) qai sausauma rawa na credit. E levu na talevoni e rawa ni cici ena app me vaka na iVolamata, Messenger se WhatsApp.

NA DINAU SIGA VATA SE SIGA NI VEISAUMI

Eso era dau soli dinau totolo. Era kaya beka:

- "sega nio vaqaqai"
- "soli totolo"
- "ilavo nikua"

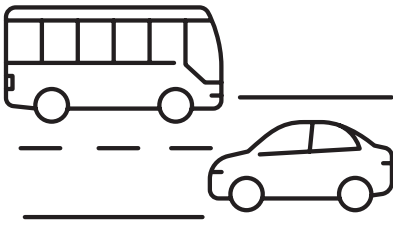
Kena seva nira dau:

- lavaka na tubu levu kei na isau levu
- taura lesu e levu na ilavo mai na kena dinautaki
- veilewaitaki iko nio sega ni sauma.

Ke o dinautaka e \$100 qai sauma tale e \$200, qori sa veivakaisini, vakatokai me 'skem' se 'veidabui'.

E rawa ni vakavuna na:

- lomaleqa se madua
- dinau levu sara
- leqa ni tikobulabula kei na voraki na cakacaka.

TAVI NEI BOSO ENA VEIUSA

Nomu boso ena PALM e nona itavi nomu ilakolako mai na icili ina vanua ni cakacaka.

Kena ibalebale:

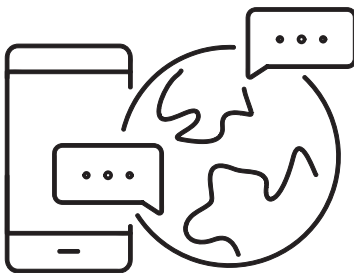
- sega ni yaga mo voli motoka mo lai cakacaka
- na lori ni veiusa me vivinaka qai ganiti ira kece na liganicakacaka
- ke musu na keda isau baleta na veiusa, me veivosakitaki rawa.

E kune na matailalai ni idusidusi vei ira na boso ni PALM ena Employer Guidelines (wase 10.5.7 kei na 10.11.9).

VEIVUKE VEI IRA NA CAKACAKA ENA PALM

- Drau veivosaki kei boso se na vakaillesilesi ni PALM (welfare and wellbeing officer).
- Qiria na naba ni veivuke ni PALM: 1800 51 51 31
- Imeli: (palm@dewr.gov.au)
- Veilawa: (www.palmscheme.gov.au)
- Qiria na Tabana ni Veivuke ni Dinau sega ni saumi modrau veitalanoa taurua kei daunivakasala ena 1800 007 007 se rai ina (www.ndh.org.au)

Me dua na daunivakadewa?

Qiria na Tabana ni Vakadewa (TIS National) ena 131 450. Ena rawa ni dua e qiria na tabana ni veivuke ni PALM qai vosa ena vukumu ena nomu vosa. E rawa talega ni qiria ena vukumu na bisinisi se tabana cava ga ni veivuke.